

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 22ας Ιουνίου 2022*

«Προδικαστική παραπομπή – Συμπράξεις – Άρθρο 101 ΣΛΕΕ – Οδηγία 2014/104/ΕΕ – Άρθρα 10, 17 και 22 – Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Προθεσμία παραγραφής – Μαχητό τεκμήριο περί ζημίας – Ποσοτικοποίηση της προκληθείσας ζημίας – Εκπρόθεσμη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο – Χρονικά όρια εφαρμογής – Ουσιαστικές και δικονομικές διατάξεις»

Στην υπόθεση C-267/20,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Audiencia Provincial de León (εφετείο περιφέρειας Λέον, Ισπανία) με απόφαση της 12ης Ιουνίου 2020, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 15 Ιουνίου 2020, στο πλαίσιο της δίκης

Volvo AB (publ.),

DAF Trucks NV

κατά

RM,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Arabadjiev (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, I. Ziemele, T. von Danwitz, P. G. Xuereb και A. Kumin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: A. Ράντος

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Volvo AB (publ.), εκπροσωπούμενη από την N. Gómez Bernardo και τον R. Murillo Tapia, abogados,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

- η DAF Trucks NV, εκπροσωπούμενη από τον C. Gual Grau, abogado, την M. De Monchy και τον J. K. De Pree, advocaten, τον D. Sarmiento Ramírez-Escudero και την P. Vidal Martínez, abogados,
- ο RM, εκπροσωπούμενος από την M. Picón González, procuradora, και τον I. San Primitivo Arias, abogado,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Aguilera Ruiz και την S. Centeno Huerta,
- η Εσθονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την A. Kalbus,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους S. Baches Opi, M. Farley και G. Meessen,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 28ης Οκτωβρίου 2021,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, των άρθρων 10, 17 και 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1), καθώς και της αρχής της αποτελεσματικότητας.
- 2 Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Volvo AB (publ.) και DAF Trucks NV και, αφετέρου, του RM σχετικά με αγωγή αποζημίωσης ασκηθείσα από τον RM με αντικείμενο την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από διαπιστωθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ η οποία διαπράχθηκε από πλείονες κατασκευαστές φορτηγών οχημάτων, μεταξύ των οποίων η Volvo και η DAF Trucks.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η αιτιολογική σκέψη 47 της οδηγίας 2014/104 έχει ως εξής:

«Για την αντιμετώπιση της ασύμμετρης πληροφόρησης και ορισμένων από τις δυσκολίες που συνδέονται με την ποσοτικοποίηση της ζημίας στις υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού και για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα των αγωγών αποζημίωσης, είναι σκόπιμο να τεκμαίρεται ότι οι παραβάσεις από συμπράξεις έχουν προκαλέσει ζημία, ιδίως μέσω επίδρασης στις τιμές. Ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, οι συμπράξεις οδηγούν σε αύξηση των τιμών ή εμποδίζουν τη μείωση των τιμών που θα είχε προκύψει εάν δεν υπήρχε η σύμπραξη. Το τεκμήριο αυτό δεν θα πρέπει να καλύπτει το συγκεκριμένο ύψος της ζημίας. Οι παραβάτες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αντικρούσουν το εν λόγω τεκμήριο. Είναι σκόπιμο να περιοριστεί αυτό το μαχητό τεκμήριο στις συμπράξεις, λαμβανομένου υπόψη του μυστικού

χαρακτήρα τους, γεγονός το οποίο αυξάνει την ασυμμετρία πληροφόρησης και καθιστά πιο δύσκολο για τον αιτούντα να αποκτήσει τα αναγκαία αποδεικτικά στοιχεία για να αποδείξει τη ζημία.»

4 Το άρθρο 10 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Προθεσμία παραγραφής», ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τους κανόνες περί προθεσμιών παραγραφής για την άσκηση αγωγών αποζημίωσης σύμφωνα με το παρόν άρθρο. Οι εν λόγω κανόνες καθορίζουν το πότε αρχίζει η προθεσμία παραγραφής, τη διάρκεια της προθεσμίας και τις συνθήκες υπό τις οποίες η προθεσμία διακόπτεται ή αναστέλλεται.

2. Η προθεσμία παραγραφής δεν αρχίζει να τρέχει πριν από την παύση της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και προτού ο αιτών λάβει γνώση ή μπορεί ευλόγως να αναμένεται ότι γνωρίζει τα εξής:

α) τη συμπεριφορά και το γεγονός ότι συνιστά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού,

β) το γεγονός ότι η παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού προκάλεσε ζημία στον ίδιο και

γ) την ταυτότητα του παραβάτη.

3. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία παραγραφής για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης είναι τουλάχιστον πενταετής.

4. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία παραγραφής αναστέλλεται ή, αναλόγως προς το εθνικό δίκαιο, διακόπτεται εάν μια αρχή ανταγωνισμού λάβει μέτρα που αποβλέπουν στη διερεύνηση ή τη διαδικασία για παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού με την οποία σχετίζεται η αγωγή αποζημίωσης. Η αναστολή λήγει τουλάχιστον ένα έτος [αφότου η απόφαση] για την παράβαση [κατέστη απρόσβλητη] ή μετά την περάτωση της διαδικασίας με άλλον τρόπο.»

5 Το άρθρο 17 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ποσοτικοποίηση της ζημίας», προβλέπει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το βάρος απόδειξης και το αποδεικτικό πρότυπο που απαιτούνται για την ποσοτικοποίηση της ζημίας δεν καθιστούν την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία σύμφωνα με τις εθνικές τους διαδικασίες να εκτιμούν το ύψος της ζημίας εφόσον διαπιστωθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία αλλά είναι πρακτικά αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.

2. Τεκμαίρεται ότι οι παραβάσεις από συμπράξεις προκαλούν ζημία. Ο παραβάτης έχει το δικαίωμα να αντικρούσει το εν λόγω τεκμήριο.

3. Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι σε διαδικασίες αγωγής αποζημίωσης μια εθνική αρχή ανταγωνισμού έχει τη δυνατότητα, κατόπιν αιτήσεως ενός εθνικού δικαστηρίου, να συνδράμει το εν λόγω δικαστήριο κατά τον καθορισμό του ύψους των ζημιών εφόσον η εν λόγω εθνική αρχή ανταγωνισμού θεωρεί αυτή τη συνδρομή σκόπιμη.»

- 6 Το άρθρο 21, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:
- «Τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για τη συμμόρφωση με την παρούσα οδηγία έως τις 27 Δεκεμβρίου 2016. Ανακοινώνουν αμελλητί στην Επιτροπή το κείμενο των εν λόγω διατάξεων.
- Τα μέτρα αυτά, κατά τη θέσπισή τους από τα κράτη μέλη, περιέχουν αναφορά στην παρούσα οδηγία ή συνοδεύονται από παρόμοια αναφορά κατά την επίσημη δημοσίευσή τους. Οι λεπτομερείς διατάξεις για την αναφορά αυτή καθορίζονται από τα κράτη μέλη.»
- 7 Το άρθρο 22 της οδηγίας 2014/104, το οποίο φέρει τον τίτλο «Χρονικά όρια εφαρμογής», ορίζει τα εξής:
- «1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζουν σύμφωνα με το άρθρο 21 προκειμένου να συμμορφωθούν με τις ουσιαστικές διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν εφαρμόζονται αναδρομικά.
2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται σύμφωνα με το άρθρο 21, εκτός από αυτά που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν ισχύουν για αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014.»
- 8 Το άρθρο 25, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1), προβλέπει τα ακόλουθα:
- «Η παραγραφή αρχίζει από την ημέρα διάπραξης της παράβασης. Ωστόσο, αν μια παράβαση είναι διαρκής ή έχει διαπραχθεί κατ' εξακολούθηση, η παραγραφή αρχίζει από την ημέρα παύσης της παράβασης.»
- 9 Κατά το άρθρο 30 του κανονισμού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δημοσίευση των αποφάσεων»:
- «1. Η Επιτροπή δημοσιεύει τις αποφάσεις τις οποίες λαμβάνει κατ' εφαρμογή των άρθρων 7 έως 10, 23 και 24.
2. Στη δημοσίευση μνημονεύονται τα ενδιαφερόμενα μέρη και τα ουσιώδη στοιχεία της απόφασης, περιλαμβανομένων των κυρώσεων που επιβάλλονται. Επίσης λαμβάνεται υπόψη το έννομο συμφέρον των επιχειρήσεων για την προστασία του επαγγελματικού απόρρητου.»

Το ισπανικό δίκαιο

- 10 Κατά το άρθρο 74, παράγραφος 1, του Ley 15/2007 de Defensa de la Competencia (νόμου 15/2007, περί προστασίας του ανταγωνισμού), της 3ης Ιουλίου 2007 (BOE αριθ. 159, της 4ης Ιουλίου 2007, σ. 28848), όπως τροποποιήθηκε με τη Real Decreto-ley 9/2017, por el que se transponen directivas de la Unión Europea en los ámbitos financiero, mercantil y sanitario, y sobre el desplazamiento de trabajadores (πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, περί μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον οικονομικό, στον

εμπορικό και στον υγειονομικό τομέα και των σχετικών με την απόσπαση των εργαζομένων οδηγών), της 26ης Μαΐου 2017 (ΒΟΕ αριθ. 126, της 27ης Μαΐου 2017, σ. 42820) (στο εξής: νόμος 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017):

«Η προθεσμία παραγραφής της αξίωσης αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού είναι πενταετής.»

- 11 Το άρθρο 76, παράγραφοι 2 και 3, του νόμου 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, προβλέπει τα εξής:

«2. Εάν αποδεικνύεται ότι ο ενάγων υπέστη ζημία, αλλά ότι είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων, τα δικαστήρια έχουν την εξουσία να εκτιμήσουν το ύψος της αποζημίωσης.

3. Οι παραβάσεις που τελούνται στο πλαίσιο συμπράξεων τεκμαίρεται, μέχρις αποδείξεως του εναντίου, ότι προκαλούν ζημία.»

- 12 Η πρώτη μεταβατική διάταξη της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, με την οποία μεταφέρθηκε στο ισπανικό δίκαιο η οδηγία 2014/104, με τίτλο «Μεταβατικές ρυθμίσεις για αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ορίζει τα εξής:

«1. Οι διατάξεις του άρθρου 3 της παρούσας πράξης νομοθετικού περιεχομένου δεν εφαρμόζονται αναδρομικά.

2. Οι διατάξεις του άρθρου 4 της παρούσας πράξης νομοθετικού περιεχομένου εφαρμόζονται μόνο στις διαδικασίες που κινούνται μετά την έναρξη ισχύος της.»

- 13 Το άρθρο 1902 του Código Civil (αστικού κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Όποιος, με πράξη ή παράλειψή του, προκαλεί ζημία σε άλλον από δόλο ή αμέλεια, υποχρεούται να αποκαταστήσει την προκληθείσα ζημία.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 14 Κατά τα έτη 2006 και 2007, ο RM αγόρασε από τις Volvo και DAF Trucks τρία φορτηγά οχήματα κατασκευής των εταιριών αυτών.

- 15 Στις 19 Ιουλίου 2016, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση C(2016) 4673 τελικό, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ] και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση ΑΤ.39824 – Φορτηγά) και δημοσίευσε σχετικό ανακοινωθέν Τύπου. Στις 6 Απριλίου 2017 το εν λόγω θεσμικό όργανο δημοσίευσε περίληψη της απόφασης στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* σύμφωνα με το άρθρο 30 του κανονισμού 1/2003.

- 16 Με την απόφαση C(2016) 4673 τελικό, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι πλείονες κατασκευαστές φορτηγών οχημάτων, μεταξύ των οποίων και οι Volvo και DAF Trucks, παρέβησαν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ), της 2ας Μαΐου 1992 (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3), συμμετέχοντας σε σύμπραξη, αφενός, σχετικά με τον καθορισμό των τιμών και την αύξηση των μικτών τιμών των φορτηγών οχημάτων βάρους μεταξύ 6

και 16 τόνων, ήτοι των μεσαίων φορτηγών οχημάτων, ή άνω των 16 τόνων, ήτοι των βαρέων φορτηγών οχημάτων, εντός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου και, αφετέρου, σχετικά με το χρονοδιάγραμμα και τη μετακύλιση του κόστους εισαγωγής των επιβαλλόμενων από τα πρότυπα Euro 3 έως Euro 6 τεχνολογιών χαμηλών εκπομπών. Όσον αφορά τις Volvo και DAF Trucks, η παράβαση διήρκεσε από τις 17 Ιανουαρίου 1997 έως τις 18 Ιανουαρίου 2011.

- 17 Στις 27 Μαΐου 2017, ήτοι πέντε μήνες μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, τέθηκε σε ισχύ η πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017 με την οποία μεταφέρθηκε η οδηγία στο ισπανικό δίκαιο.
- 18 Την 1η Απριλίου 2018 ο RM άσκησε αγωγή κατά των Volvo και DAF Trucks ενώπιον του Juzgado de lo Mercantil de León (εμποροδικείου León, Ισπανία). Με την αγωγή αυτή, ο RM ζήτησε την αποκατάσταση της ζημίας που υποστηρίζει ότι υπέστη λόγω των αντίθετων προς τον ανταγωνισμό πρακτικών τις οποίες μετέληθαν οι δύο αυτές εταιρίες. Η εν λόγω αγωγή στηρίζεται, κυρίως, στις σχετικές διατάξεις του νόμου 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, και, επικουρικώς, στο γενικό καθεστώς της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης, ιδίως στο άρθρο 1902 του αστικού κώδικα. Πρόκειται για αγωγή αποζημίωσης ασκηθείσα κατόπιν απόφασης της Επιτροπής η οποία κατέστη απρόσβλητη και με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο.
- 19 Η Volvo και η DAF Trucks αντιτάχθηκαν στην αγωγή προβάλλοντας, μεταξύ άλλων, ότι η αξίωση αποζημίωσης είχε παραγραφεί και ότι ο RM δεν είχε αποδείξει την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της παράβασης που διαπιστώθηκε με την απόφαση C(2016) 4673 τελικό και της αύξησης της τιμής των φορτηγών οχημάτων.
- 20 Με απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2019, το Juzgado de lo Mercantil de León (εμποροδικείο León) δέχθηκε εν μέρει την αγωγή του RM και υποχρέωσε τη Volvo και την DAF Trucks να καταβάλουν στον RM αποζημίωση ίση προς το 15 % της τιμής αγοράς των φορτηγών οχημάτων, πλέον νομίμων τόκων, χωρίς ωστόσο να καταδικάσει τις εταιρίες αυτές στα δικαστικά έξοδα. Το ως άνω δικαστήριο απέρριψε την ένσταση παραγραφής που ήγειραν οι Volvo και DAF Trucks, με το σκεπτικό, μεταξύ άλλων, ότι κατά τον χρόνο άσκησης της αγωγής ίσχυε και είχε, ως εκ τούτου, εφαρμογή εν προκειμένω η πενταετής προθεσμία του άρθρου 74 του νόμου 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017 περί μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο του άρθρου 10, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104. Επιπλέον, εκτιμώντας ότι το άρθρο 76, παράγραφοι 2 και 3, του νόμου αυτού περί μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο του άρθρου 17, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας, αποτελεί δικονομική διάταξη, το εν λόγω δικαστήριο στηρίχθηκε, πρώτον, στο τεκμήριο ζημίας που θεσπίζεται με το άρθρο 76, παράγραφος 3, του νόμου 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, προκειμένου να δεχθεί την ύπαρξη ζημίας εις βάρος του RM και, δεύτερον, στο άρθρο 76, παράγραφος 2, του ίδιου νόμου, προκειμένου να υπολογίσει το ύψος της ζημίας.
- 21 Η Volvo και η DAF Trucks άσκησαν έφεση κατά της πρωτοβάθμιας απόφασης ενώπιον του Audiencia Provincial de León (εφετείου περιφέρειας León, Ισπανία). Οι δύο αυτές επιχειρήσεις ισχυρίζονται ότι η οδηγία 2014/104 δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω διότι δεν ήταν σε ισχύ κατά τον χρόνο διάπραξης της επίμαχης παράβασης, δεδομένου ότι η παράβαση είχε παύσει στις 18 Ιανουαρίου 2011. Κατά τις εν λόγω επιχειρήσεις, κρίσιμη ημερομηνία για τον καθορισμό του καθεστώτος που διέπει την αγωγή αποζημίωσης του RM είναι η ημερομηνία διάπραξης της παράβασης.

- 22 Ως εκ τούτου, η Volvo και η DAF Trucks υποστηρίζουν ότι η αξίωση προς αποζημίωση του RM έχει παραγραφεί. Συναφώς, η DAF Trucks υποστηρίζει ότι δεν έχει εφαρμογή η πενταετής προθεσμία παραγραφής του άρθρου 10 της οδηγίας 2014/104, η οποία μεταφέρθηκε στο εσωτερικό δίκαιο με το άρθρο 74, παράγραφος 1, του νόμου 15/2007, όπως τροποποιήθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, αλλά η ενιαύσια προθεσμία του άρθρου 1968 του αστικού κώδικα. Επιπλέον, αυτή η ενιαύσια προθεσμία παραγραφής άρχισε να τρέχει από τη δημοσίευση του ανακοινωθέντος Τύπου της Επιτροπής σχετικά με την απόφαση C(2016) 4673 τελικό. Για τον λόγο αυτόν, η DAF Trucks υποστηρίζει ότι, κατά την ημερομηνία άσκησης της αγωγής αποζημίωσης από τον RM, ήτοι την 1η Απριλίου 2018, η ενιαύσια προθεσμία παραγραφής είχε παρέλθει.
- 23 Η Volvo και η DAF Trucks προσθέτουν ότι, καθόσον η οδηγία 2014/104 δεν έχει εφαρμογή, θα έπρεπε να αποδειχθεί εν προκειμένω τόσο η ύπαρξη ζημίας όσο και το ύψος της, άλλως η αγωγή αποζημίωσης πρέπει να απορριφθεί.
- 24 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς το χρονικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10 και του άρθρου 17, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2014/104. Εκτιμά ότι το εν λόγω πεδίο εφαρμογής ορίζεται στο άρθρο 22 της οδηγίας.
- 25 Προκειμένου να καθορίσει αν έχουν εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης το άρθρο 10 και το άρθρο 17, παράγραφοι 1 και 2, της εν λόγω οδηγίας, που θεσπίζουν, αντιστοίχως, κανόνες διέποντες την προθεσμία παραγραφής, την ύπαρξη ζημίας απορρέουσας από σύμπραξη και τον ποσοτικό προσδιορισμό της ζημίας αυτής, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, αφενός, αν οι διατάξεις αυτές είναι ουσιαστικής ή δικονομικής φύσεως.
- 26 Αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ποιο είναι το κρίσιμο χρονικό σημείο σε σχέση με το οποίο πρέπει να εξεταστεί η διαχρονική εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων προκειμένου να καθοριστεί αν αυτές έχουν εφαρμογή εν προκειμένω.
- 27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Audiencia Provincial de León (εφετείο περιφέρειας León) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχουν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και η αρχή της αποτελεσματικότητας την έννοια ότι είναι αντίθετη προς αυτές ερμηνεία εθνικής διατάξεως σύμφωνα με την οποία δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναδρομικά η πενταετής προθεσμία για την άσκηση της αγωγής που προβλέπεται στο άρθρο 10 της οδηγίας [2014/104], ούτε το άρθρο 17 [της οδηγίας αυτής] περί της δικαστικής εκτιμήσεως της ζημίας, ενώ ορίζεται ως σημείο αναφοράς για την αναδρομική εφαρμογή η ημερομηνία επιβολής της κυρώσεως και όχι η ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής;
- 2) Έχουν το άρθρο 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 και ο όρος “αναδρομικά” την έννοια ότι το άρθρο 10 της ίδιας οδηγίας εφαρμόζεται επί αγωγής όπως η ασκηθείσα στην κύρια δίκη, η οποία, καίτοι ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας και της διατάξεως μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο, στηρίζεται εντούτοις σε προγενέστερα πραγματικά περιστατικά ή κυρώσεις;

- 3) Για την εφαρμογή μιας διατάξεως όπως εκείνη του άρθρου 76 του νόμου 15/2007, έχει το άρθρο 17 της οδηγίας 2014/104 περί δικαστικής εκτιμήσεως της ζημίας την έννοια ότι αποτελεί κανόνα δικονομικής φύσεως ο οποίος έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, ήτοι επί αγωγής που ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος της εθνικής διατάξεως μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

- 28 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στον εθνικό δικαστή χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επίλυσης της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα προδικαστικά ερωτήματα που του υποβάλλονται. Το γεγονός ότι, από τυπικής απόψεως, ένα εθνικό δικαστήριο διατύπωσε προδικαστικό ερώτημα παραπέμποντας σε ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορούν να είναι χρήσιμα για να αποφανθεί επί της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, ανεξαρτήτως του αν στα υποβληθέντα ερωτήματα γίνεται μνεία των στοιχείων αυτών. Συναφώς, αποτελεί έργο του Δικαστηρίου να συναγάγει, από το σύνολο των στοιχείων που παρέχει το εθνικό δικαστήριο και, ιδίως, από το σκεπτικό της απόφασης περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρήζουν ερμηνείας, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς (απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 35 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 29 Εν προκειμένω, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο και προκειμένου να του δοθεί χρήσιμη απάντηση, πρέπει να αναδιατυπωθούν τα προδικαστικά ερωτήματα.
- 30 Συγκεκριμένα, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με τα τρία προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, ως προς τη διαχρονική εφαρμογή του άρθρου 10 και του άρθρου 17, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2014/104, σύμφωνα με το άρθρο 22 της ίδιας οδηγίας, επί αγωγής αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας, ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 31 Υπενθυμίζεται ότι, αντιθέτως προς τους διαδικαστικούς κανόνες, που εφαρμόζονται γενικώς κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος τους (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, Jumbocarry Trading, C-39/20, EU:C:2021:435, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), οι ουσιαστικοί κανόνες του δικαίου της Ένωσης πρέπει να ερμηνεύονται, προκειμένου να διασφαλίζεται η τήρηση των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, υπό την έννοια ότι αφορούν καταστάσεις που έχουν διαμορφωθεί πριν από την έναρξη της ισχύος τους μόνον καθόσον προκύπτει σαφώς από το γράμμα τους, τους σκοπούς τους ή την οικονομία τους ότι πρέπει να παράγουν τέτοια αποτελέσματα [απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2021, Skarb Państwa (Κάλυψη της ευθύνης ασφαλισμένου αυτοκινήτου), C-428/20, EU:C:2021:1043, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

- 32 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι, κατ' αρχήν, ένας νέος κανόνας δικαίου έχει εφαρμογή από την έναρξη ισχύος της πράξης με την οποία θεσπίζεται. Μολονότι δεν εφαρμόζεται επί των εννόμων καταστάσεων οι οποίες γεννήθηκαν και διαμορφώθηκαν οριστικώς υπό το κράτος του προγενέστερου νόμου, εφαρμόζεται στα μελλοντικά αποτελέσματα κατάστασης που γεννήθηκε υπό το κράτος του παλαιότερου κανόνα, καθώς και στις νέες έννομες καταστάσεις. Το πράγμα διαφέρει, υπό την επιφύλαξη της αρχής της μη αναδρομικότητας των νομικών πράξεων, μόνο σε περίπτωση που ο νέος αυτός κανόνας συνοδεύεται από ειδικές διατάξεις οι οποίες καθορίζουν συγκεκριμένα τις προϋποθέσεις διαχρονικής του εφαρμογής [απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2021, Skarb Państwa (Κάλυψη της ευθύνης ασφαλισμένου αυτοκινήτου), C-428/20, EU:C:2021:1043, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 33 Όσον αφορά ειδικότερα τις οδηγίες, κατά κανόνα μόνον οι νομικές καταστάσεις που διαμορφώθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς μιας οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο μπορούν να υπαχθούν στο *ratione temporis* πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής (διάταξη της 16ης Μαΐου 2019, Luminor Bank, C-8/18, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2019:429, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 34 Το ίδιο ισχύει κατά μείζονα λόγο για τις νομικές καταστάσεις που γεννήθηκαν υπό το κράτος παλαιότερου κανόνα και εξακολουθούν να παράγουν τα αποτελέσματά τους μετά την έναρξη ισχύος των εθνικών πράξεων που εκδόθηκαν για τη μεταφορά μιας οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς.
- 35 Στο πλαίσιο αυτό, όσον αφορά την εφαρμογή *ratione temporis* της οδηγίας 2014/104, υπενθυμίζεται ότι η οδηγία αυτή περιέχει ειδική διάταξη η οποία καθορίζει ρητώς τις προϋποθέσεις της διαχρονικής εφαρμογής των ουσιαστικών και των μη ουσιαστικών διατάξεων της (πρβλ. απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 25).
- 36 Πιο συγκεκριμένα, αφενός, δυνάμει του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίσουν τη μη αναδρομική εφαρμογή των εθνικών διατάξεων που θεσπίζουν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 21 της οδηγίας, προκειμένου να συμμορφωθούν προς τις ουσιαστικές διατάξεις της (απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 26).
- 37 Αφετέρου, δυνάμει του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίσουν ότι καμία εθνική διάταξη την οποία έχουν θεσπίσει προκειμένου να συμμορφωθούν προς τις μη ουσιαστικές διατάξεις της οδηγίας δεν έχει εφαρμογή επί αγωγής αποζημίωσης της οποίας είχε επιληφθεί εθνικό δικαστήριο πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014 (πρβλ. απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 27).
- 38 Επομένως, προκειμένου να καθορισθεί η διαχρονική εφαρμογή των διατάξεων της οδηγίας 2014/104, πρέπει να διαπιστωθεί, πρώτον, αν η οικεία διάταξη συνιστά ουσιαστική διάταξη.
- 39 Συναφώς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, ελλείψει παραπομπής του άρθρου 22 της οδηγίας 2014/104 στο εθνικό δίκαιο, το ζήτημα ποιες είναι οι ουσιαστικές και ποιες είναι οι μη ουσιαστικές διατάξεις της οδηγίας αυτής πρέπει να εκτιμηθεί με γνώμονα το δίκαιο της Ένωσης και όχι με γνώμονα το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο.

- 40 Επιπλέον, μολονότι το ως άνω άρθρο δεν διευκρινίζει για κάθε διάταξη αν είναι ουσιαστική ή όχι, από το γράμμα του άρθρου αυτού, του οποίου η παράγραφος 1 αναφέρεται στις «ουσιαστικές διατάξεις της παρούσας οδηγίας», προκύπτει σαφώς ότι η διάκριση μεταξύ ουσιαστικών και μη ουσιαστικών διατάξεων αφορά τις διατάξεις της οδηγίας και όχι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται για τη συμμόρφωση προς την οδηγία.
- 41 Εξάλλου, η αναγνώριση περιθωρίου εκτίμησης στα κράτη μέλη όσον αφορά τον καθορισμό του ουσιαστικού ή μη ουσιαστικού χαρακτήρα των διατάξεων της οδηγίας 2014/104 θα μπορούσε να θίξει την αποτελεσματική, συνεπή και ομοιόμορφη εφαρμογή των διατάξεων αυτών στο έδαφος της Ένωσης.
- 42 Άπαξ και διαπιστωθεί ο ουσιαστικός ή μη ουσιαστικός χαρακτήρας της οικείας διάταξης, πρέπει να εξακριβωθεί, δεύτερον, αν, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπόθεσης της κύριας δίκης, ήτοι σε περίπτωση εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, η επίμαχη κατάσταση, στον βαθμό που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως νέα, διαμορφώθηκε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο ή αν εξακολούθησε να παράγει τα αποτελέσματά της μετά τη λήξη της προθεσμίας αυτής.

Επί της δυνατότητας διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 10 της οδηγίας 2014/104

- 43 Όσον αφορά, πρώτον, τον ουσιαστικό ή μη ουσιαστικό χαρακτήρα του άρθρου 10 της οδηγίας 2014/104, υπενθυμίζεται ότι, κατά την παράγραφο του 1, το άρθρο αυτό θεσπίζει κανόνες σχετικά με τις προθεσμίες παραγραφής που έχουν εφαρμογή επί αγωγών αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού. Οι παράγραφοι 2 και 4 του εν λόγω άρθρου καθορίζουν, ειδικότερα, το χρονικό σημείο έναρξης της προθεσμίας παραγραφής και τις περιστάσεις υπό τις οποίες μπορεί να διακοπεί ή να ανασταλεί η προθεσμία αυτή.
- 44 Το άρθρο 10, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104 διευκρινίζει την ελάχιστη διάρκεια της προθεσμίας παραγραφής. Κατά τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία παραγραφής για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού είναι τουλάχιστον πενταετής.
- 45 Η προθεσμία παραγραφής του άρθρου 10, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104, σκοπεί ιδίως, αφενός, να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων του ζημιωθέντος, δεδομένου ότι αυτός πρέπει να έχει στη διάθεσή του επαρκές χρονικό διάστημα για να συγκεντρώσει τα απαραίτητα στοιχεία προκειμένου να ασκήσει ενδεχόμενη αγωγή, και, αφετέρου, να αποτρέψει το ενδεχόμενο ο ζημιωθείς να καθυστερεί επ' αόριστον την άσκηση του δικαιώματός του αποζημίωσης σε βάρος του ευθυνόμενου για τη ζημία. Επομένως, η προθεσμία αυτή προστατεύει, εν τέλει, τόσο τον ζημιωθέντα όσο και τον ευθυνόμενο για τη ζημία (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2012, Ευρωπαϊκή Δυναμική κατά Επιτροπής, C-469/11 P, EU:C:2012:705, σκέψη 53).
- 46 Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, αντιθέτως προς τις δικονομικές προθεσμίες, η προθεσμία παραγραφής, καθόσον συνεπάγεται την απόσβεση του δικαιώματος άσκησης της αγωγής, αφορά το ουσιαστικό δίκαιο, διότι θίγει την άσκηση δικαιώματος το οποίο ο ενδιαφερόμενος δεν μπορεί πλέον να επικαλεστεί λυσιτελώς ενώπιον δικαστηρίου (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2012, Ευρωπαϊκή Δυναμική κατά Επιτροπής, C-469/11 P, EU:C:2012:705, σκέψη 52).

- 47 Επομένως, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 66 και 67 των προτάσεων του, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104 αποτελεί ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας.
- 48 Δεύτερον, καθόσον δεν αμφισβητείται εν προκειμένω ότι η οδηγία 2014/104 μεταφέρθηκε στην ισπανική έννομη τάξη πέντε μήνες μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς που προβλέπεται στο άρθρο 21 αυτής, δεδομένου ότι η πράξη νομοθετικού περιεχομένου 9/2017 περί μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο τέθηκε σε ισχύ στις 27 Μαΐου 2017, πρέπει, προκειμένου να καθοριστεί η δυνατότητα διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 10 της εν λόγω οδηγίας, να εξακριβωθεί αν η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κατάσταση είχε διαμορφωθεί πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο ή αν εξακολουθεί να παράγει τα αποτελέσματά της μετά τη λήξη της προθεσμίας αυτής.
- 49 Προς τον σκοπό αυτό, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων των κανόνων περί παραγραφής, της φύσης τους καθώς και του μηχανισμού λειτουργίας τους, ιδίως στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης ασκηθείσας κατόπιν απόφασης με την οποία διαπιστώθηκε παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης και η οποία κατέστη απρόσβλητη, πρέπει να εξεταστεί αν, κατά την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, ήτοι στις 27 Δεκεμβρίου 2016, είχε παρέλθει η προθεσμία παραγραφής που ίσχυε για την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κατάσταση, όπερ προϋποθέτει τον προσδιορισμό του χρονικού σημείου έναρξης αυτής της προθεσμίας παραγραφής.
- 50 Όσον αφορά, όμως, το χρονικό σημείο έναρξης της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής, υπενθυμίζεται ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, ελλείψει εφαρμοστέας *ratione temporis* σχετικής ρύθμισης της Ένωσης, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να θεσπίσει λεπτομερείς ρυθμίσεις για την άσκηση της αξίωσης αποκατάστασης ζημίας οφειλόμενης σε παράβαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, περιλαμβανομένων των σχετικών με τις προθεσμίες παραγραφής ρυθμίσεων, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, καθόσον η τελευταία αρχή απαιτεί οι κανόνες που εφαρμόζονται επί ενδίκων βοηθημάτων τα οποία αποσκοπούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου της Ένωσης να μην καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων τα οποία απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, *Cogeco Communications*, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψεις 42 και 43).
- 51 Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, πριν από τη μεταφορά της εν λόγω οδηγίας στο ισπανικό δίκαιο, η προθεσμία παραγραφής που ίσχυε για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβάσεων του δικαίου ανταγωνισμού διεπόταν από το γενικό καθεστώς της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης και ότι, δυνάμει του άρθρου 1968, παράγραφος 2, του αστικού κώδικα, αυτή η ενιαύσια προθεσμία παραγραφής άρχιζε να τρέχει το πρώτον από το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο ενδιαφερόμενος ενάγων λάμβανε γνώση των γενεσιουργών της ευθύνης γεγονότων. Μολονότι δεν προκύπτει ρητώς από την απόφαση περί παραπομπής ποια είναι, κατά το ισπανικό δίκαιο, τα γενεσιουργά της ευθύνης γεγονότα των οποίων η γνώση αποτελεί την αφετηρία της προθεσμίας παραγραφής, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο φαίνεται να προκύπτει ότι τα γεγονότα αυτά προϋποθέτουν τη γνώση των στοιχείων που είναι αναγκαία για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης. Η σχετική εξακρίβωση εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο.

- 52 Γεγονός όμως παραμένει ότι, όταν εθνικό δικαστήριο καλείται να επιλύσει διαφορά μεταξύ ιδιωτών, εναπόκειται στο δικαστήριο αυτό, εφόσον συντρέχει περίπτωση, να ερμηνεύσει τις επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικές διατάξεις, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, χωρίς ωστόσο να προβεί σε *contra legem* ερμηνεία των εθνικών διατάξεων (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2021, *Whiteland Import Export*, C-308/19, EU:C:2021:47, σκέψεις 60 έως 62).
- 53 Υπενθυμίζεται συναφώς ότι μια εθνική ρύθμιση που ορίζει την ημερομηνία έναρξης της προθεσμίας παραγραφής, τη διάρκειά της και τις περιπτώσεις αναστολής ή διακοπής της παραγραφής πρέπει να προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του δικαίου του ανταγωνισμού και στους στόχους της εφαρμογής των κανόνων του δικαίου αυτού εκ μέρους των ενδιαφερομένων, προκειμένου να μην υπονομεύεται η πλήρης αποτελεσματικότητα των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ (πρβλ. απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, *Cogeco Communications*, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 47).
- 54 Πράγματι, η άσκηση αγωγών αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης απαιτεί, κατ' αρχήν, τη διενέργεια πολύπλοκης ανάλυσης πραγματικών περιστατικών και οικονομικών στοιχείων (απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, *Cogeco Communications*, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 46).
- 55 Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι οι διαφορές που αφορούν παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης και του εθνικού δικαίου του ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται, κατ' αρχήν, από ασυμμετρία πληροφόρησης εις βάρος του ζημιωθέντος, όπως υπενθυμίζεται στην αιτιολογική σκέψη 47 της οδηγίας 2014/104, με αποτέλεσμα η συγκέντρωση των αναγκαίων για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης πληροφοριών να καθίσταται δυσχερέστερη για τον ζημιωθέντα απ' ό,τι η συγκέντρωση των αναγκαίων πληροφοριών από τις αρχές ανταγωνισμού για την άσκηση των εξουσιών τους περί εφαρμογής του δικαίου ανταγωνισμού.
- 56 Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται δεκτό ότι, αντιθέτως προς τον κανόνα του άρθρου 25, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003 που ισχύει για την Επιτροπή, κατά τον οποίο η προθεσμία παραγραφής για την επιβολή κυρώσεων αρχίζει από την ημέρα διάπραξης της παράβασης ή, για τις διαρκείς ή κατ' εξακολούθηση παραβάσεις, από την ημέρα παύσης της παράβασης, οι προθεσμίες παραγραφής που ισχύουν για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ένωσης δεν μπορούν να αρχίσουν να τρέχουν πριν από την παύση της παράβασης και πριν ο ζημιωθείς λάβει γνώση ή μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι έχει λάβει γνώση των αναγκαίων στοιχείων για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης.
- 57 Στην αντίθετη περίπτωση, η άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης θα καθίστατο πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής.
- 58 Όσον αφορά τα αναγκαία στοιχεία για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης, υπενθυμίζεται ότι από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι κάθε πρόσωπο δικαιούται να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη, εφόσον υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της εν λόγω ζημίας και της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης (πρβλ. αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2014, *Kone κ.λπ.*, C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψη 22 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 28ης Μαρτίου 2019, *Cogeco Communications*, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 40).

- 59 Επιπλέον, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, για να μπορεί ο ζημιωθείς να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης, είναι απαραίτητο να γνωρίζει ποιος είναι ο ευθυνόμενος για την παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού (απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications, C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 50).
- 60 Επομένως, η ύπαρξη παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού, η ύπαρξη ζημίας, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας αυτής και της παράβασης, καθώς και η ταυτότητα του παραβάτη συγκαταλέγονται στα αναγκαία στοιχεία που πρέπει να διαθέτει ο ζημιωθείς προκειμένου να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης.
- 61 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι προθεσμίες παραγραφής που ισχύουν για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ένωσης δεν μπορούν να αρχίσουν να τρέχουν πριν από την παύση της παράβασης και πριν ο ζημιωθείς λάβει γνώση ή μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι έχει λάβει γνώση του ότι υπέστη ζημία λόγω της παράβασης αυτής και της ταυτότητας του παραβάτη.
- 62 Εν προκειμένω, η παράβαση έπαυσε στις 18 Ιανουαρίου 2011. Όσον αφορά την ημερομηνία κατά την οποία μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι ο RM έλαβε γνώση των αναγκαίων στοιχείων που του παρείχαν τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης, η Volvo και η DAF Trucks φρονούν ότι κρίσιμη ημερομηνία είναι η ημερομηνία δημοσίευσης του σχετικού με την απόφαση C(2016) 4673 τελικό ανακοινωθέντος Τύπου, ήτοι η 19η Ιουλίου 2016, και ότι, κατά συνέπεια, η προθεσμία παραγραφής του άρθρου 1968 του αστικού κώδικα άρχισε να τρέχει από την ημέρα της δημοσίευσης αυτής.
- 63 Αντιθέτως, ο RM, η Ισπανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι κρίσιμη ημερομηνία πρέπει να θεωρηθεί η ημερομηνία δημοσίευσης της περίληψης της απόφασης C(2016) 4673 τελικό στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ήτοι η 6η Απριλίου 2017.
- 64 Μολονότι δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ο ζημιωθείς να λάβει γνώση των στοιχείων που είναι αναγκαία για την άσκηση της αγωγής αποζημίωσης πολύ πριν από τη δημοσίευση στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* της περίληψης απόφασης της Επιτροπής, ή ακόμη και πριν από τη δημοσίευση του ανακοινωθέντος Τύπου σχετικά με την απόφαση αυτή, ακόμη και σε υπόθεση σύμπραξης, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι τούτο συμβαίνει εν προκειμένω.
- 65 Επομένως, πρέπει να προσδιοριστεί ποια από τις δύο αυτές δημοσιεύσεις είναι εκείνη που επιτρέπει ευλόγως να θεωρηθεί ότι ο RM έλαβε γνώση των αναγκαίων στοιχείων για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης.
- 66 Προς τούτο, πρέπει να ληφθούν υπόψη το αντικείμενο και η φύση των ανακοινωθέντων Τύπου σχετικά με τις αποφάσεις της Επιτροπής και των περιλήψεων των αποφάσεων αυτών που δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.
- 67 Πρώτα απ' όλα, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 125 έως 127 των προτάσεών του, τα ανακοινωθέντα Τύπου περιέχουν, κατ' αρχήν, λιγότερο λεπτομερή στοιχεία ως προς τις περιστάσεις της οικείας υπόθεσης και τους λόγους για τους οποίους μια περιοριστική του ανταγωνισμού συμπεριφορά μπορεί να χαρακτηριστεί ως παράβαση σε σύγκριση με τις περιλήψεις των αποφάσεων της Επιτροπής που δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της*

Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες, κατά το άρθρο 30 του κανονισμού 1/2003, μνημονεύουν τα ενδιαφερόμενα μέρη και τα ουσιώδη στοιχεία της επίμαχης απόφασης, περιλαμβανομένων των κυρώσεων που επιβάλλονται.

68. Εν συνεχεία, τα ανακοινωθέντα Τύπου δεν προορίζονται να παράγουν έννομα αποτελέσματα έναντι τρίτων, ιδίως έναντι των ζημιωθέντων. Αντιθέτως, αποτελούν σύντομα έγγραφα που προορίζονται, κατ' αρχήν, για τον Τύπο και για τα μέσα ενημέρωσης. Επομένως, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι υφίσταται γενικό καθήκον επιμέλειας εκ μέρους των προσώπων που θίγονται από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού το οποίο τους επιβάλλει να παρακολουθούν τη δημοσίευση τέτοιων ανακοινωθέντων Τύπου.
69. Τέλος, αντιθέτως προς τις περιλήψεις των αποφάσεων της Επιτροπής, οι οποίες, σύμφωνα με το σημείο 148 της ανακοίνωσης της Επιτροπής σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές για τη διεξαγωγή των διαδικασιών που αφορούν τα άρθρα 101 και 102 της ΣΛΕΕ, δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ένωσης λίγο μετά την έκδοση της επίμαχης απόφασης, τα ανακοινωθέντα Τύπου δεν δημοσιεύονται κατ' ανάγκην σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ένωσης.
70. Εν προκειμένω, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 129 έως 131 των προτάσεών του, το ανακοινωθέν Τύπου δεν φαίνεται να προσδιορίζει με την ίδια ακρίβεια που χαρακτηρίζει την περίληψη της απόφασης C(2016) 4673 τελικό την ταυτότητα των παραβατών, την ακριβή διάρκεια της παράβασης και τα προϊόντα τα οποία αφορά η παράβαση αυτή.
71. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι, εν προκειμένω, ο RM έλαβε γνώση των στοιχείων που ήταν αναγκαία για την άσκηση της αγωγής αποζημίωσης κατά την ημερομηνία δημοσίευσης του σχετικού με την απόφαση C(2016) 4673 τελικό ανακοινωθέντος Τύπου, ήτοι στις 19 Ιουλίου 2016. Αντιθέτως, μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι ο RM έλαβε τέτοια γνώση κατά την ημερομηνία δημοσίευσης της περίληψης της απόφασης C(2016) 4673 τελικό στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ήτοι στις 6 Απριλίου 2017.
72. Κατά συνέπεια, η πλήρης αποτελεσματικότητα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ επιβάλλει να θεωρηθεί ότι, εν προκειμένω, η προθεσμία παραγραφής άρχισε να τρέχει την ημέρα της ως άνω δημοσίευσης.
73. Επομένως, στο μέτρο που η προθεσμία παραγραφής άρχισε να τρέχει μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, ήτοι μετά τις 27 Δεκεμβρίου 2016, και εξακολούθησε να τρέχει ακόμη και μετά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 9/2017, η οποία θεσπίστηκε για τη μεταφορά της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο, ήτοι μετά τις 27 Μαΐου 2017, η προθεσμία παραγραφής παρήλθε οπωσδήποτε μετά τις δύο αυτές ημερομηνίες.
74. Επομένως, προκύπτει ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κατάσταση εξακολουθούσε να παράγει τα αποτελέσματά της μετά την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, ακόμη και μετά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 9/2017 περί μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.
75. Στο μέτρο που αυτό συμβαίνει στη διαφορά της κύριας δίκης, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, το άρθρο 10 της εν λόγω οδηγίας έχει εφαρμογή *ratione temporis* εν προκειμένω.

- 76 Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, μια οδηγία δεν μπορεί αυτή καθαυτή να γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επομένως δεν χωρεί επίκλησή της έναντι αυτού. Συγκεκριμένα, η επέκταση στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών της δυνατότητας επίκλησης διάταξης οδηγίας που δεν έχει μεταφερθεί ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς στο εσωτερικό δίκαιο θα ισοδυναμούσε με αναγνώριση της εξουσίας της Ένωσης να επιβάλλει υποχρεώσεις με άμεσο αποτέλεσμα εις βάρος ιδιωτών, παρά το γεγονός ότι διαθέτει τέτοια αρμοδιότητα μόνο στις περιπτώσεις που της απονέμεται εξουσία έκδοσης κανονισμών (απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 77 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι, στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει, εφόσον συντρέχει περίπτωση, να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο, από τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά μιας οδηγίας που δεν έχει μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, κατά τρόπον ώστε η επίμαχη κατάσταση να καθίσταται παραχρήμα συμβατή με τις διατάξεις της οδηγίας αυτής, χωρίς ωστόσο να προβεί σε *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου (πρβλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2018, *Klohn*, C-167/17, EU:C:2018:833, σκέψεις 45 και 65).
- 78 Εν πάση περιπτώσει, λαμβανομένου υπόψη ότι μεσολάβησε χρονικό διάστημα μικρότερο των δώδεκα μηνών μεταξύ της ημερομηνίας δημοσίευσης της περίληψης της απόφασης C(2016) 4673 τελικό στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* και της άσκησης της αγωγής αποζημίωσης του RM, η αγωγή αυτή δεν φαίνεται, υπό την επιφύλαξη της επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, να είχε υποπέσει σε παραγραφή κατά τον χρόνο άσκησής της.
- 79 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104 συνιστά ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο, στο μέτρο που η προθεσμία παραγραφής που ισχύει για την αγωγή αυτή δυνάμει των παλαιών κανόνων δεν έχει παρέλθει πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Επί της δυνατότητας διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2014/104

- 80 Όσον αφορά, πρώτον, τη δυνατότητα διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 εν προκειμένω, υπενθυμίζεται ότι από το γράμμα της διάταξης αυτής προκύπτει ότι τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το βάρος απόδειξης και ο βαθμός απόδειξης που απαιτούνται για την ποσοτικοποίηση της ζημίας δεν καθιστούν την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν επίσης ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία σύμφωνα με τις εθνικές τους διαδικασίες να εκτιμούν το ύψος της ζημίας που προκλήθηκε λόγω παράβασης των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, εφόσον διαπιστωθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία αλλά είναι πρακτικά αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.

- 81 Επομένως, η εν λόγω διάταξη αποσκοπεί στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των αγωγών αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού, ιδίως στις ειδικές περιπτώσεις κατά τις οποίες θα ήταν πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογιστεί με ακρίβεια το ακριβές ύψος της προκληθείσας ζημίας.
- 82 Πράγματι, η ίδια διάταξη έχει ως σκοπό να καταστήσει λιγότερο αυστηρό το επίπεδο απόδειξης που απαιτείται για τον προσδιορισμό του ύψους της προκληθείσας ζημίας και να αντιμετωπίσει την υφιστάμενη ασυμμετρία πληροφόρησης εις βάρος του ενάγοντος, καθώς και τις δυσχέρειες που απορρέουν από το γεγονός ότι ο ποσοτικός προσδιορισμός της ζημίας που υπέστη ο ενάγων απαιτεί την εκτίμηση του τρόπου με τον οποίο θα είχε εξελιχθεί η οικεία αγορά αν δεν είχε διαπραχθεί η παράβαση.
- 83 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 73 των προτάσεων του, το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 δεν επιβάλλει νέες ουσιαστικές υποχρεώσεις εις βάρος κάποιου από τους διαδίκους της οικείας διαφοράς. Η διάταξη αυτή, και δη η δεύτερη περίοδος της, σκοπεί, αντιθέτως, σύμφωνα με τις «εθνικές διαδικασίες» στις οποίες αναφέρεται, να παράσχει στα εθνικά δικαστήρια ειδική ευχέρεια στο πλαίσιο των διαφορών που αφορούν αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού.
- 84 Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι κανόνες σχετικά με το βάρος απόδειξης και τον απαιτούμενο βαθμό απόδειξης χαρακτηρίζονται, κατ' αρχήν, ως δικονομικοί κανόνες (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016, Eturas κ.λπ., C-74/14, EU:C:2016:42, σκέψεις 30 έως 32).
- 85 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 συνιστά δικονομική διάταξη, κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.
- 86 Συναφώς, όπως προκύπτει από τη νομολογία που υπομνήσθηκε στη σκέψη 31 της παρούσας απόφασης, οι διαδικαστικοί κανόνες θεωρείται ότι εφαρμόζονται γενικώς κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος τους.
- 87 Υπενθυμίζεται επίσης ότι, δυνάμει του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίσουν ότι καμία εθνική διάταξη θεσπιζόμενη προκειμένου να συμμορφωθούν προς τις μη ουσιαστικές διατάξεις της οδηγίας αυτής δεν ίσχυε για αγωγές αποζημίωσης που είχαν ασκηθεί ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014.
- 88 Εν προκειμένω, η αγωγή αποζημίωσης ασκήθηκε την 1η Απριλίου 2018, ήτοι μετά την 26η Δεκεμβρίου 2014 και μετά την ημερομηνία μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στην ισπανική έννομη τάξη. Κατά συνέπεια, με την επιφύλαξη των εκτιμήσεων που εκτίθενται στις σκέψεις 76 και 77 της παρούσας απόφασης, το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής έχει εφαρμογή *ratione temporis* σε μια τέτοια αγωγή.
- 89 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 συνιστά δικονομική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014 και μετά την έναρξη ισχύος των εθνικών διατάξεων που μεταφέρουν την οδηγία στο εσωτερικό δίκαιο.

- 90 Όσον αφορά, δεύτερον, τη δυνατότητα διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, υπενθυμίζεται εκ προοιμίου ότι, κατά το γράμμα της διάταξης αυτής, τεκμαίρεται ότι οι παραβάσεις που διαπράττονται στο πλαίσιο σύμπραξης προκαλούν ζημία. Ωστόσο, ο παραβάτης έχει το δικαίωμα να ανατρέψει το τεκμήριο αυτό.
- 91 Από το γράμμα της προκύπτει ότι η εν λόγω διάταξη θεσπίζει μαχητό τεκμήριο σχετικά με την ύπαρξη ζημίας απορρέουσας από σύμπραξη. Όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 47 της οδηγίας 2014/104, ο νομοθέτης της Ένωσης περιόρισε το τεκμήριο αυτό στις υποθέσεις συμπράξεων, λαμβανομένου υπόψη του μυστικού χαρακτήρα τους, γεγονός το οποίο αυξάνει την ασυμμετρία πληροφόρησης και καθιστά πιο δύσκολο για τους ζημιωθέντες να αποκτήσουν τα αναγκαία στοιχεία προς απόδειξη της ύπαρξης ζημίας.
- 92 Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 78, 79 και 81 των προτάσεών του, μολοντί το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, καθόσον καθιερώνει τεκμήριο, ρυθμίζει κατ' ανάγκην την κατανομή του βάρους απόδειξης, η διάταξη αυτή δεν έχει αμιγώς αποδεικτικό σκοπό.
- 93 Συναφώς, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 58 έως 60 της παρούσας απόφασης, η ύπαρξη ζημίας, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της διαπραχθείσας παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού, καθώς και η ταυτότητα του παραβάτη, συγκαταλέγονται στα αναγκαία στοιχεία που πρέπει να έχει στη διάθεσή του ο ζημιωθείς προκειμένου να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης.
- 94 Επιπλέον, δεδομένου ότι το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 προβλέπει ότι δεν απαιτείται τα πρόσωπα που ζημιώνονται από σύμπραξη απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ να αποδείξουν την ύπαρξη ζημίας απορρέουσας από τέτοια παράβαση και/ή την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της σύμπραξης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η διάταξη αυτή αφορά τα στοιχεία που θεμελιώνουν την εξωσυμβατική αστική ευθύνη.
- 95 Το μαχητό τεκμήριο που καθιερώνει η εν λόγω διάταξη, συνιστάμενο σε τεκμήριο ύπαρξης ζημίας λόγω σύμπραξης, συνδέεται άμεσα με τη στοιχειοθέτηση της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης του παραβάτη και, κατά συνέπεια, επηρεάζει άμεσα τη νομική του κατάσταση.
- 96 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 αποτελεί κανόνα στενά συνδεδεμένο με τη γένεση, τη στοιχειοθέτηση και την έκταση της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης των επιχειρήσεων που παρέβησαν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ λόγω της συμμετοχής τους σε σύμπραξη.
- 97 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 81 των προτάσεών του, ένας τέτοιος κανόνας μπορεί να χαρακτηριστεί ως ουσιαστικός κανόνας.
- 98 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 έχει ουσιαστικό χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας.
- 99 Όπως προκύπτει από τη σκέψη 42 της παρούσας απόφασης, προκειμένου να καθοριστεί η δυνατότητα διαχρονικής εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, πρέπει να εξακριβωθεί, εν προκειμένω, αν η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κατάσταση διαμορφώθηκε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο ή αν εξακολουθεί να παράγει τα αποτελέσματά της μετά τη λήξη της προθεσμίας αυτής.

- 100 Προς τούτο, πρέπει να ληφθούν υπόψη η φύση και ο μηχανισμός λειτουργίας του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104.
- 101 Η διάταξη αυτή καθιερώνει μαχητό τεκμήριο σύμφωνα με το οποίο, εφόσον υφίσταται σύμπραξη, τεκμαίρεται αυτομάτως η ύπαρξη ζημίας απορρέουσας από τη σύμπραξη.
- 102 Δεδομένου ότι το γεγονός το οποίο ο νομοθέτης της Ένωσης χαρακτήρισε ως στοιχείο από το οποίο τεκμαίρεται η ύπαρξη ζημίας είναι η ύπαρξη σύμπραξης, πρέπει να εξακριβωθεί αν η ημερομηνία κατά την οποία έπαυσε η οικεία σύμπραξη προηγείται της ημερομηνίας λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, δεδομένου ότι η οδηγία αυτή δεν μεταφέρθηκε στο ισπανικό δίκαιο εμπρόθεσμα.
- 103 Εν προκειμένω, η σύμπραξη διήρκεσε από τις 17 Ιανουαρίου 1997 έως τις 18 Ιανουαρίου 2011. Επομένως, η παράβαση έπαυσε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο.
- 104 Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το μαχητό τεκμήριο του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας δεν μπορεί να έχει εφαρμογή *ratione temporis* σε αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των εθνικών διατάξεων που μετέφεραν εκπροθέσμως την οδηγία στο εθνικό δίκαιο, αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.
- 105 Κατόπιν των ανωτέρω, πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα:
- Το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104 συνιστά ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της στο εθνικό δίκαιο, στο μέτρο που η προθεσμία παραγραφής που ισχύει για την αγωγή αυτή δυνάμει των παλαιών κανόνων δεν έχει παρέλθει πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.
  - Το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 συνιστά δικονομική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014 και μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.
  - Το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 συνιστά ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, δεν εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων που μετέφεραν εκπροθέσμως την οδηγία στο εθνικό δίκαιο, αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 106 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπου που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστά ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της στο εθνικό δίκαιο, στο μέτρο που η προθεσμία παραγραφής που ισχύει για την αγωγή αυτή δυνάμει των παλαιών κανόνων δεν έχει παρέλθει πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 συνιστά δικονομική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας, εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ασκήθηκε μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014 και μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

Το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 συνιστά ουσιαστική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, δεν εμπίπτει δε στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του αγωγή αποζημίωσης η οποία, μολονότι ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων που μετέφεραν εκπροθέσμως την οδηγία στο εθνικό δίκαιο, αφορά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

(υπογραφές)